

Upplands fornminnesförening

Styrelsens berättelse över föreningens verksamhet arbetsåret 1965–1966

IN MEMORIAM

Under det gångna verksamhetsåret har Upplands fornminnesförening förlorat två inom uppländsk fornminnes- och kulturminnesvård verk-samma medlemmar, nämligen kyrkvärden David Berglund, Knutby, och folkskolläraren fil. kand. Carl J. Wahlström, Rimbo. Båda, som till-delats Upplands fornminnesförenings förtjänstmedalj, har varit aktivt arbetande inom den uppländska hembygdsrörelsen, den förre som skapa-ren av den märkliga Knutby Gammelgård i närheten av Knutby kyrka, den senare som initiativtagare till och mångårig ordförande i Valö-Forsmarks hembygdsförening. Fornminnesföreningen bevarar de bort-gångna i tacksam hägkomst.

STYRELSEN

Fornminnesföreningens styrelse har arbetsåret 1965–1966 haft följande sammansättning:

Landshövding Olov Rylander, Uppsala, ordförande
Professor Sven Hörstadius, Uppsala, vice ordförande
Friherrinnan Beth de Geer, Upplands-Väsby
Direktör Göran Knutsson, Uppsala
f. bankdirektör Gunnar Rosenborg, Uppsala, skattmästare
Landsantikvarie Nils Sundquist, Uppsala, sekreterare
Direktör Eric Wolrath, Uppsala
Notischef Ellis Edman, Uppsala
Arkivarie Wolter Ehn, Uppsala
Ingenjör Eric Åberg, Uppsala
Rektor Nils Göransson, Sollentuna
Stadsbibliotekarie Thore Floderus, Enköping

Utsedda av Uppsala läns landsting:

F. landstingsman Harald Gustafson, Gamla Uppsala
Lantbrukare Birger Karlsson, Härkeberga, suppleant

Utsedda av Stockholms läns landsting:

Riksdagsman Martin Söderquist, Solna
Herr Eric Skånberg, Lidingö, suppleant

Utsedda av Uppsala stad:

F. d. förste arkivarie Manne Eriksson och lektor Stiv Jakobsson med fru Inga-Maja Ahlsén och tjänsteman Sven Edman som suppleanter.

Förvaltningsutskott: Landshövding Rylander, ordf., professor Hörstadius, f. d. förste arkivarie Eriksson, direktör Wolrath, f. landstingsman Gustafson, riksdagsman Söderquist, skattmästaren och sekreteraren.

Revisorer: Föreningens revisorer har varit bankkamrer Gösta Holdo och lantbrukare M. Ehrengren med dir. L.-O. Lindqvist och kamrer Tore Kihlberg som ersättare. Av Uppsala stad utsedd revisor har varit maskinist Rolf Kassin med köpman Herbert Ahlqvist som suppleant.

P E R S O N A L

Ordinarie tjänstemän hos Upplands fornminnesförening har varit landsantikvarie Nils Sundquist och antikvarie Anna-Märta Berg. En arvodesbefattning som extra amanuens har innehafts av fil. kand. Lars Gezelius. Som vikarie för kand. Gezelius under tiden 5 sept.–5 okt. 1965 har tjänstgjort fil. stud. Karl-Johan Eklund. Vid arkeologiska undersökningar hösten 1965 har anlitats fil. stud. Per Kåks. En halvtidstjänst för omhänderhavande av fornminnesföreningens medlemsmatrikel och årsboken Upplands distribuering har t. o. m. januari 1966 innehafts av redaktör C. W. Halling.

Som arkivarbetare, avlönade med medel från Kungl. Arbetsmarknadsstyrelsen, har tjänstgjort Anna-Lisa Ström, Aina Larsson, Gustaf Moberg och Sven Österberg samt fr. o. m. 1 nov. 1965 Frymeta Flam och fr. o. m. 17 jan. 1966 Gunnar Dahlén.

M E D L E M M A R

Antalet medlemmar i Upplands fornminnesförening uppgår till 3 321, därav 161 ständiga. Under året har tillkommit 133 och avgått 94.

ÅRSMÖTE, UTFLYKTER OCH VINTERTING

Årsmötet hölls Kristi Himmelfärdsdag 27 maj 1965 i Sjuhundra Centralskola i Rimbo under ordförandeskap av landshövding Rylander. Stadgenliga val företogs och revisionsberättelsen upplästes och godkändes. Till föreningens hedersledamot valdes ärkebiskop Gunnar Hultgren och till medaljörer f. stationsmästare F. G. Nyström, Rosersberg, och målarmästare Georg Jonsson, Valö. I samband med årsmötet ägde vårutflykten rum med besök vid Hallkved, Knutby kyrka och Gammelgård, Rimbo kyrka samt Norrtälje, där middag intogs på Stadshotellet.

Höstutflykten ägde rum söndagen 26 sept. 1965, varvid Ekeby by och Brunna gård i Vänge socken, Focksta vattenkvarn och såg i Hagby socken samt den ålderdomliga byplatsen i Håra, Villberga socken, studerades. Härefter gavs utflyktsdeltagarna tillfälle att närvara vid minneshögtiderna vid »Enköpingsdagen 1965».

Vintertinget hölls söndagen 6 febr. 1966 på Upplandsmuseet. Läroverksadjunkt Karin Alinder kåserade om »Några vandringsvägner». Disa Gilles pris tilldelades Älvkarleby hembygdsförening och utdelningen ur Landshövding Hilding Kjellmans hembygdsfond tillföll Ekebykommittén i Vänge.

ÅRSANSLAG

För år 1966 har Upplands fornminnesförening erhållit i anslag från Uppsala stad kr. 32 500, från Uppsala läns landsting kr. 17 000 och från Stockholms läns landsting kr. 6 500. Uppsala stad har därtill anslagit hyresmedel för magasinlokaler för fornminnesföreningens museisamlingar. Det statliga bidraget till landsantikvarie- och antikvarielönerna har utgått med kr. 54 622.

FORNMINNESVÅRD OCH KULTURMINNESVÅRD

FORNMINNESÄRENDE

Arkeologiska undersökningar

Efter förordnande av Riksantikvarieämbetet har under verksamhetsåret följande fornlämningar undersökts:

I Täby 1¹, Vänge sn, har ett skärvstensröse undersökts. Det utgjorde en s. k. kokstenshög med på botten tämligen riklig förekomst av hydd-

klining av bränd lera med tydliga kvistavtryck. Detta visar att röset ligger på en boplats som förmodligen härrör från bronsåldern.

I Nederbacka 1³, Ärentuna sn, har en förmodad fornlämning undersökts, vilken vid undersökningen visade sig vara en naturbildning.

Granskning och yttranden rörande förslag till byggnadsplaner, grustäkter, vägar, tomtavstyckningar m. m.

Yttranden har avgivits till Riksantikvarieämbetet efter besiktning på platsen för följande fornminnesärenden:

Förslag till generalplaner och byggnadsplaner för Hummelsta i Tillinge sn, Kungsängen i Stockholms-Näs sn och Sunnersta i Hel. Trefaldighets församling; förslag till fritidsbebyggelse för Fasma 5⁵ i Tensta sn, Ekeby 1³ och 1¹¹ i Härkeberga sn och Säva 2³ i Balingsta sn; förslag till permanent bebyggelse för Vångdalen i Uppsala-Näs sn, Råby i Vaksala sn, Klista 1⁶ i Börje sn, Annelund, stä 1485 i Enköping och Ulleråker häradsallmänning i Jumkils sn. Förslag till grustäkter i Marielund 1¹ i Funbo sn, Nederbacka 1³ i Ärentuna sn, Åhl 1: 3 i Vårfrukyrka sn, Toresta 1¹ och 5³ i Låssa sn, Viksta stentorg i Viksta sn, Frötuna 1: 1 i Rasbo sn och Lövsta 3¹ i Bälinge sn. Förslag till arbetsplaner för vägarna C 2754-555 i Häggeby sn, 77 Uppsala-länsgränsen vid Mora stenar, delen bro över Sävjaån vid Falebro, i Danmark sn, 55 Litslena-Uppsala, delen Ramsta-Kristineberg samt 668 Frubacken-Ekeby och 670 Väskingegela i Ekeby sn.

Förslag till tomtavstyckningar i Gåde 7: 2 i Boglösa sn, Stavby 2: 1 och 2: 19 i Stavby sn och Skärtomt 1: 1 i Lena sn.

Placering av radiolänkstationer i Övergran sn och vid Strömma i Tegelsmora sn, ledningsdragning i Bredåker-Gråska i Rasbo sn, förmodade fornlämningar i Karlholms bruk i Västlands sn, i Gårdskär 6: 69 i Älvkarleby sn, Bystaden i Österlövsta sn, på Märsön i Enköpings-Näs sn, Ännesta 1¹, 1² och 3¹ Hammarskogs gård i Dalby sn, inom Skutskärs och Skärplinge samhällen i Österlövsta sn, runstensfynd i Kungs-Husby och Vänge kyrkor, skadegörelse på fornlämningar i Håtuna och Bro socknar.

BYGGNADSMINNESÄRENDEN

Kyrkorestaureringar m. m.

Förslag till restaurering av Vaksala kyrka har granskats och yttranden avgivits rörande nya bänkar i Svinnegarns kyrka, av ny orgel i Ärentuna

kyrka, toalettanordningar i Gamla Uppsala och Litslena kyrkor samt utvidgning av kyrkogården i Rasbokil.

Ärenden inom Uppsala stad

I Uppsala domkyrka har fotograferingar i samband med byggnadshistoriska undersökningar inför restaureringen fortsatts.

I *Gustavianum* har undersökningar i samband med inredningsarbeten fortsatt. Här har bl. a. i nedre våningen flera igensatta äldre portar konstaterats, varav några numera markerats med nischer. Även medeltida väggar har delvis blottlagts och ursprungliga arkadnischer markerats medelst tegelrena arkivolter. Av Skytteanums exteriör har företagits en genomgripande restaurering, varvid den äldre putsen helt avlägsnats och murverken studerats. Spår av äldre fönster har uppmätts och fotograferats. Den norra gaveln mot domkyrkan har återställts i medeltida skick med fritt tegelmurverk. De här befintliga arkadnischerna och den igensatta porten mot domkyrkoplanen har markerats såsom grunda putsade nischer. Husets i senare tid underjordiska sockel har frilagts i slän-ter. I Skytteanums gårdshus har på övervåningen äldre tapeter från 1800-talets förra hälft och mitt konstaterats, varvid den senare, vilken var väl bevarad, framtagits.

På Uppsala slott har mezzaninvåningen under Rikssalen genomgått renovering, varvid arkivolterna till nedre våningens igensatta portar mot slottskyrkan blottats, uppmätts och markerats medelst grunda nischer. I anslutande rum av långslottet inom mezzaninen konstaterades i fönstersmygar uppmålade väggfält med bårder i blått, brunt och rött på grå botten.

Vid rörlägningsarbeten i Drottning- och Vaksalagatorna har olika äldre lämningar påträffats. I Drottninggatan mellan Stora Torget och ån har rester av en tvårummig källare i medeltida murverk blottats. I hörnet mellan Drottninggatan och Ö. Agatan konstaterades ytterligare en medeltida tegelmur. Dessutom påträffades längre upp mot Torget en brunn byggd i laxknutat timmer. I Vaksalagatan mellan Kungsgatan och torget fanns i gatans mitt en dräneringsränna av trä, fylld med kullersten, vilken flerstädes iaktogs.

Inom kv. *S:t Per*, numera ägt av AB Vägförbättringar, Stockholm, har sedan 1 september 1965 arkeologisk undersökning pågått av S:t Pers kyrkoruin samt därtill hörande kyrkogård och andra lämningar. Kyrkan, med kor smalare än långhuset, har haft västtorn med tornkammare. Även inom kyrkan har begravnings frilagts jämte två gravhällar från

1500-talet. Längs kyrkogårdens östra sida har påträffats en gråstensmur med stenläggning utefter in- och utsidorna. Flera fynd av brakteater och mynt från medeltid och nyare tid har gjorts. Även två keramikrika sophögar från 1700- och 1800-talen har påträffats. Undersökningen bekostas av AB Vägförbättringar.

Inom kv. *Kransen* nr 5, 6 och 7 har vid grundschaktning för Filadelfiaförsamlingens nybygge bottenvåningen till en medeltida tegelbyggnad undersökts. Den bestod av en tvårummig våning med mellanliggande korridor. Utanför husets södra gavel påträffades några pelarfundament av tegel, som torde tillhöra huset. Här fanns även ett brunnet trähus, vars golv var nästan helt bevarat. Diverse stenläggningar, delvis i två skikt, påträffades. Dessutom konstaterades vid S:t Persgatan fortsättningen av den mur inom kv. S:t Per, som påträffades utefter kyrkogårdens södra sida. I muren fanns den ena sidan till en port bevarad.

I samband med Uppsala Industriverks ledningsdragning inom kv. *Torget* har östra korsgången vid franciskanklostret undersökts. Ett stort antal dekorerade profiltegel till valvribbor tillvaratogs. Undersökningen kompletterar tidigare undersökningar inom klosterruinen.

Vid Byggnadsfirman Anders Diös AB:s schaktningar inom kv. Rådhuset nr 10 bereddes fornminnesföreningen tillfälle att komplettera undersökningen av en grusväg från tidig medeltid, vilken tidigare påträffats vid arbeten inom den intill liggande Thuletomten.

Fotografering inför förestående rivning har företagits inom kv. *Ubbo*. Även kv. S:t Per har före rivning helt fotograferats och under rivningen har uppmättnings- och undersökningar skett av de gamla handels- och hantverksgårdarna utefter Dragarbrunnsgatan, tomterna nr 1, 8, 13 och 14. Dessa är ännu ej avslutade. Vid rivning av kv. Munken nr 7, det s. k. Imperfektum, har uppmättningsarbeten och byggnadshistoriska undersökningar skett, varvid bl. a. flera ur studiesynpunkt värdefulla tapetprover tillvaratagits. Bl. a. har en 1700-talstapet tillvaratagits och fragment av ytterligare en sådan konstaterats.

Ärenden inom Uppsala län i övrigt

I *Enköping* har kompletterande undersökningar företagits av därvarande franciskankloster, särskilt de västra delarna av klosterkyrkan, som tidigare legat oåtkomliga under bebyggelse utefter Munksundsgatan. Murverken ha konserverats och sedan Enköpings stad anslagit dels kr. 80 000 till Lindholmska gårdens restaurering, dels kr. 60 000 till kloster-

parkens slutgiltiga ordnande, har i september 1965 högtidligheter hållits, varmed slutförandet av arbetena både vid S:t Ilianskyrkan i Skolparken och vid franciskankyrkan markerats.

Övrig kulturminnesvårdande verksamhet

Landsantikvariern har såsom styrelsesuppleant deltagit i Kulturminnesrådets för Stockholms läns arbete och såsom styrelsemedlem i Enköpings klosterförening. Landsantikvariern har tillika såsom ledamot deltagit i naturvårdsrådets i Uppsala län arbete.

Landsantikvariern har, förutom årsboksuppsatsen 1965, under året författat uppsatsen: Franciscus Pahr i Uppsala; i festskrift till Anders Diös' 75-årsdag 21 febr. 1966.

Landsantikvariern har 30.9, 7.10 och 14.10.1965 hållit föreläsningar i Upplandsmuseet om Uppsalas kulturhistoria för pensionärsgrupper i ABF:s studieverksamhet. Landsantikvariern har medverkat vid Enköpingsdagen 26 sept. 1965 med ett anförande om ärkebiskop Lars (1255-1267), hållit högtidstalet vid invigningen av museet i Knivsta sockenmagasin 31.10.1965, hållit föredrag inför Södra Olands Hembygds-gille i Alunda om Kyrkomålaren Johannes Iwan 2.12.1965 samt om »Johan III i Uppsala» inför Uppsala Rotaryklubb 16.3.1966.

Landsantikvariern har såsom Uppsala stads representant deltagit i kulturvårdsdagarna i Falun 27-28.8.1965.

Landsantikvariern har 17-27 juni 1965 företagit en resa i Östtyskland och Västtyskland (Greifswald, Stralsund, Rostock, Wismar, Doberan och Lübeck) för att studera i vad mån kyrklig höggotisk arkitektur på norra Östersjökusten uppvisar släktskap med Uppsala domkyrka under 1200- och 1300-talen.

Landsantikvariern har för sina mångåriga kulturhistoriska arbeten i Enköping 26 sept. 1965 utsetts till hedersledamot av Sällskapet Enköpingskamraterna.

PUBLIKATION

Under året har föreningens årsbok UPPLAND 1965, under redaktion av Nils Sundquist, Manne Eriksson och Anna-Märta Berg, utgivits. Ur innehållet må anföras: »Fornvård i Uppland på nytt sätt» av *Sune Zackrisson*; »Slottskyrkan på Uppsala slott» av *Nils Sundquist*; »Olof Sigfridssons hus och gård vid Stora torget i Uppsala» av *Ola Ehn*; »Några nyförvärv till Upplandsmuseet» av *Inger Estham, Anna-Märta*

Berg och *Helena Michon-Bordes* samt »Register till årsboken Uppland 1953–1964» upprättat, efter redaktionssekreterarens riktlinjer, av *Margot Adolphson*.

F O R N M I N N E S F Ö R E N I N G E N S I N K Ö P S K O M M I T T É

Inköpskommittén, som under året bestått av hrr Manne Eriksson, G. Rosenborg, E. Wolrath, E. Åberg och N. Sundquist, med antikvarie Anna-Märta Berg som sekreterare, har inköpt bl. a. en kaffekanna i silver, tillverkad 1815 av I. Lundgren, Enköping, 2 supkalkar i silver från 1816 av uppsalamästaren J. P. Ernander, målkärl av tenn, tillverkat av Johan Erik Schult, Uppsala, år 1781 och krönt 1782, diverse kopparföremål, flera tillverkade av kopparslagare i Uppsala, ett större glas på fot, signerat Edvin Ollers, Kosta, 1917, samt en rya med årtalet 1778 från Rung i Torstuna socken.

K V E K G Ä R D E N

Kvekgården, fornminnesföreningens friluftsmuseum för allmogekultur i Fröslunda socken från 1700-talets andra hälft, med mangård och fägård av omålade timmerlängor med halmtak, har varit tillgänglig för allmänheten och visats efter tillsägelse av vaktaren fru Larsson.

B I B L I O T E K O C H A R K I V

Upplands fornminnesförenings bibliotek och arkiv har under året utökats dels genom gåvor, dels genom byten med andra fornminnesföreningar och hembygdsförbund. Arkivet har utökats med äldre fotografier av stort topografiskt värde.

V E R K S A M H E T N Ä R A K N U T E N T I L L F Ö R E N I N G E N

Stiftelsen Upplandsmuseet

Stiftelsen Upplandsmuseet står i nära samarbete med Upplands fornminnesförening. Till särskild berättelse över Stiftelsen Upplandsmuseets verksamhet hänvisas.

Disastiftelsen

Disastiftelsen, ägare av Disagården, friluftsmuseet för uppländsk byggnads- och allmogekultur i Gamla Uppsala, har fortsatt sin verksamhet genom sitt verkställande organ Disanämnden. I *Disanämnden* ingår ledamöter, valda av Upplands nation, Upplands fornminnesförening, Uppsala fabriks- och hantverksförening, Uppsala läns hemslöjdsförening, Uppsala läns husmodersförbund, Uppsala stad och Jordbrukareungdomens förbund. Nämndens verkställande utskott har, förutom av den av Upplands nation utsedda ordföranden prof. Tord Skoog, bestått av fru Karin Bratt, vice ordf., landsantikvarie Nils Sundquist, sekreterare, och vald av nämnden direktör Torsten Jancke, skattmästare.

Till underhåll av Disagården för år 1966 har Disastiftelsen från Uppsala stad erhållit kr. 3 000.

Disagården har under säsongen 1 maj–30 sept. 1965 hållits öppen vardagar kl. 11–17, sön- och helgdagar kl. 13–17. Som vaktare har tjänstgjort herr Gösta Kjellén, Uppsala. Antalet besökare har varit 1 378. Ett flertal skolklasser från Uppsala – under lärares ledning får uppsalskolorna besöka Disagården utan avgift – samt studiegrupper från bl. a. Tyskland har besökt Disagården. För många husmodersföreningar inom landskapet har Disagården varit ett uppskattat utflyktsmål. I likhet med föregående år har Svenska Ungdomsringens uppsalaavdelning fått disponera gården för dansaftnar mot en provision på inträdesbiljetterna.

Under juli månad har Disagården demonstrerats för allmänheten på söndagarna av fil. stud. Gunilla Ericsson.

Sommaren 1965 har Disanämnden bekostat en sanering av svamp i Bärbystugan samt mot träskadeinsekter i stall- och portluderlängorna från Gränby i Björklinge. Saneringen har utförts av Anticimex. Samtidigt har de i sistnämnda utrymmen uppställda, Upplandsmuseet tillhöriga samlingarna sanerats av Anticimex och föremålsbeskrivning och fotografering av varje föremål utförts av museets personal. Samtliga av Upplandsmuseet ägda och i de olika stugorna ordnade föremålen har blivit föremål för fotografering och beskrivning i och för komplettering av Upplandsmuseets föremålskartotek.

Stiftelsen Geijersgården

Vid Geijersgården har under arbetsåret vissa underhållsarbeten utförts. Stiftelsens ordförande har varit landshövding Olov Rylander och skattmästare byrådirektör Lars Pousette.

Naturvårdsrådet för Uppsala län

Naturvårdsrådet har under 1965 fortsatt sitt arbete med att meddela länsstyrelsen rådgivning i de alltmer växande naturvårdsfrågorna, särskilt grustäktsärenden. Upplands fornminnesförening och Riksantikvarieämbetet representeras i naturvårdsrådet av landsantikvarien.

Uppsala 22 april 1966.

O L O V R Y L A N D E R

ORDF.

Nils Sundquist

SEKR.